УДК 347.468:347.43

Берназ-ЛукавецькаОлена Михайлівна,
кандидат юридичних наук,доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПОРУКИ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ`ЯЗАНЬ

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні в Україні в умовах здійснення економічних реформ спостерігається підвищення ролі зобов'язань у цивільному обігу і поряд з цим значно збільшується кількість випадків їх невиконання. Тому суб'єкти цивільних правовідносин сьогодні проявляють все більшу зацікавленість у застосуванні різного роду гарантій виконання зобов'язань, значення яких незмінно зростає.

Стан дослідження теми. В науці цивільного права дослідженням інституту поруки займались таки вчені як В.В. Васильченко, Ю.О. Заіка, О.С. Кізлова, В.В. Луць, О.А. Підопригора, Є.О. Харитонов, та ін. Втім, цілісного та комплексного наукового аналізу саме питання припинення інституту поруки проведено не було. Враховуючи наведене вище, дане дослідження є своєчасним та має важливе значення.

Метою цієї статті є дослідження питань щодо підстав та порядку припинення поруки як одного із засобів забезпечення належного виконання договірних зобов'язань у сучасному цивільному праві України.

Для досягнення встановленої мети були поставлені такі завдання: дослідити історичні тенденції розвитку поруки у римському праві та діючу базу джерел, а також визначити і запропонувати шляхи уникнення та вирішення проблем, що можуть виникати у учасників цивільних правовідносин при припиненні поруки.

Виклад основного матеріалу. У цивільному праві розроблена складна і різноманітна система способів забезпечення виконання зобов'язань, серед яких провідне місце займає традиційний, відомий ще з часів римського права інститут поруки.

Аналіз джерел (Закони XII таблиць, Інституції Гая, Інституції та Дигести Юстиніана) показує, що у ранньому римському праві система забезпечення зобов'язань залишалася достатньо простою і нерозвиненою. Однак вже на початку доби класичного римського права існують такі засоби забезпечення зобов'язань як застава, завдаток, штрафна стипуляція, порука та інші, що відрізняються за спрямованістю, характером дії, суб'єктами тощо.

Якщо розглядати поруку у класичному римському праві необхідно відмітити, що найбільш пізньою і досконалою її формою за римським правом було введення у I ст. до н. е. fidejussio. Важливою особливістю fidejussio було те, що кожен з fidejussos відповідав солідарно з іншими боржниками. Лише fidejussio, як найбільш гнучка форма поруки, збереглося до часів Юстиніана, тоді як інші форми відійшли у минуле.

Переходячи до розгляду інституту поруки за чинним цивільним законодавством України, необхідно зазначити, що на відміну від Цивільного кодексу Української РСР діючий Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) більш повно та систематизовано формулює матеріально-правові норми, що регулюють відносини поруки.

Згідно ч. 1 ст. 553 ЦК України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором за боржника за для виконання ним свого обов'язку.

На сьогоднішній день даний інститут заслуговую на велику потребу у його використанні, оскільки він носить забезпечувальний характер, особливо при укладанні кредитних договорів.

Відповідно до ст. 554 ЦК України, в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не вста-

новлено договором поруки.

Аналізуючи положення статті 554 ЦК України ми бачимо, що поручитель хоча і пов'язаний із боржником зобов'язальними відносинами, але він виступає самостійним суб'єктом у відносинах із кредитором.

Підставами припинення поруки відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України є її припинення у разі припинення забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності. Згідно ч. 4 ст. 559 ЦК України, порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Розглянемо кожну з цих підстав окремо. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК України припинення поруки в разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презюмується. На підставі аналізу судової практики застосування законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин необхідно зазначити, що у цьому разі звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторінможна зробити висновок про те, що у разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК України, таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України (про визнання договору поруки припиненим, про визнання поруки такою, що припинена).

Крім того, законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень ст. ст. 55, 124 Конституції України та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правовою захисту, не заборонений законом [5].

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього: збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає, зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення, розширення змісту основного зобов'язання щодо дострокового повернення кредиту та плати за користування ним, що є підставою для визнання договору поруки припиненим.

Також в судовій практиці часто неоднозначно застосовуються та тлумачаться відповідні норми ст. 559 ЦК України стосовно підстав припинення поруки, що встановлені ч. 1 та 4 цієї статті. Розуміння та визначення судами таких понять як «збільшення обсягу відповідальності поручителя», «встановлення строку поруки» є різним.

Найчастіше у судовій практиці поняття «збільшення обсягу відповідальності поручителя» використовується виключно до підвищення кредитної процентної ставки та вказує, що навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя, збільшення відсоткової ставки не дає підстав покладати на останнього відповідальність за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.

Розглядаючи визначення та застосування цього поняття Вищим спеціалізованим судом України вбачається «широкий» підхід до визначення поняття «обсяг відповідальності поручителя» та суд вказаю, що обсяг зобов'язання поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, яким визначено обсяг зобов'язань боржника, забезпечення виконання яких здійснює поручитель.

Відтак, ні Верховний Суд України ні Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ не давали однозначної та повної відповіді на питання, які ж саме дії кредитора та боржника збільшують обсяг відповідальності поручителя.

Однак, 18 червня 2012 року Верховним Судом України було прийнято постанову про задоволення заяви про перегляд рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 вересня 2011 року з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме ст. 559 Цивільного кодексу України. Вказаною постановою, Верховний Суд України, наразі, поставив крапку у визначенні збільшення обсягу відповідальності поручителя та вказав наступне: «збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку

зміни процентної ставки в бік збільшення тощо».

Позиція Верховного Суду України, що викладена в постанові захищає права поручителя та надає чіткий, невичерпний перелік підстав, з наявністю яких найвищий суд країни пов'язує припинення поруки, при цьому не обмежуючи поняття «збільшення обсягу відповідальності поручителя» виключно підвищенням відсоткової ставки за користування кредитом.

Слідуючою підставою згідно із частиною четвертою статті 559 ЦК України є те, що порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Відповідно до частини першої ст.. 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами (частина перша ст. 252 ЦК України).

Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати (ч. 2 ст. 251 та ч. 2 ст. 252 ЦКУкраїни).

На практиці дуже часто виникають проблемні моменти у зв'язку з тим, що у договорі поруки не встановлюється строк, після якого порука припиняється, а умова договору поруки про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК України, томудля вирішення цього питання підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 ЦК України про те, що порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя [6].

Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно з ч. 2 ст. 1054 та ч. 2 ст. 1050 ЦК України у разі, якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Згідно з ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Одним з таких прикладів може бути справа за якою за кредитним договором, укладеним до 25 квітня 2015 року, позичальник з листопада 2008 року припинив внесення щомісячних платежів щодо повернення кредиту, а пред'явлена банком у лютому 2009 року вимога до позичальника про дострокове повернення частини позики останнім не виконана, та що банк пред'явив таку ж вимогу в березні 2009 року до двох поручителів, а у квітні 2009 року, тобто в межах встановленого законом шестимісячного строку, звернувся із зазначеним позовом до суду, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що порука поручителів не припинилася [7].

Підводячи висновки даної роботи, необхідно підкреслити, що порука є традиційним, одним із найдавніших інститутів цивільного права з тисячолітньою історією. Виникнення поруки слід віднести до найбільш ранніх етапів становлення та розвитку римської держави VI-V ст.ст. до н. е. Протягом цього часу вона існувала у різноманітних формах.

Порука припиняється на загальних підставах, закріплених у главі 50 Цивільного кодексу України. Однак, до спеціальних підстав припинення поруки слід віднести наступні: припинення забезпеченого нею основного зобов'язання, закінчення строку дії поруки, який надається кредитору для пред'явлення вимоги поручителю, заміна боржника (переведення боргу на іншу особу) без згоди поручителя поручитися за нового боржника, відмова кредитора прийняти належне виконання боржника чи поручителя після настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого порукою.

Таким чином, дослідивши основні підстави припинення поруки та проаналізувавши судову практику, можна дійти висновку, що існує нагальна потреба вдосконалення цивільного законодавства, що регулює основні положення поруки, а саме існує необхідність внесення певних уточнень щодо припинення поруки у ст. 559 Цивільного кодексу України, яки призводять до неоднакового тлумачення та застосування судами норм права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Цивільний кодекс Української РСР 18.06. 1963 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1963. – №30. – Ст. 463.
4. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40, / 40-42 / – Ст. 492.
5. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : Лист Вищого спеціалізованого суду від 27.09.2012 № 10-1393/0/4-12 // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1393740-12.
6. Постанова Верховного Суду України від 13лютого 2013 р. по справі № 6-3ц13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29632515.
7. Постанова Верховного Суду України від 21травня 2012 р. по справі № 6-68цс11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24704794

Берназ-ЛукавецькаОлена Михайлівна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПОРУКИ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ`ЯЗАНЬ

В статті досліджуються питання щодо підстав та порядку припинення поруки як одного із засобів забезпечення належного виконання договірних зобов'язань у сучасному цивільному праві України. В роботі проведено аналіз норм чинного законодавства, а також матеріалів судової практики, що регулюють основні положення поруки. На підставі проведеного дослідження визначено та запропоновано шляхи уникнення та вирішення проблем, що можуть виникати у учасників цивільних правовідносин при припиненні поруки.

Ключові слова: зобов'язання, засоби забезпечення виконання зобов'язань, порука, договір поруки, припинення поруки, підстави припинення поруки.

Берназ-Лукавецкая Елена Михайловна

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ ПОРУЧИТЕЛЬСТВА КАК ОДНОГО ИЗ СПОСОБОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

В статье исследуются вопросы, связанные с основаниями и порядком прекращения поручительства как одного из способов обеспечения исполнения обязательств в современном гражданском праве Украины. В работе проведен анализ норм действующего законодательства, а также материалов судебной практики, которые регулируют основные положения поручительства. На основании проведенного исследования определены и предложены пути предотвращения и решения проблем, которые могут возникать у участников гражданских правоотношений при прекращении поручительства.

Ключевые слова: обязательство, способы обеспечения исполнения обязательств, поручительство, договор поручительства, прекращение поручительства, основания прекращения поручительства.

Bernaz-Lukavetska Olena Mykhailivna

PROBLEMATIC ISSUES OF TERMINATION OF BAIL AS GUARANTEING OBLIGATION

The article examines questions of the grounds and the form of termination of bail as one of the means of ensuring proper implementation of treaty obligations in modern civil law of Ukraine. In the work it is conducted analysis of the current legislation and judicial lawsuits governing the main provisions of the bail. Based on the research it is proposed the ways of avoiding and resolving problems that may arise with the participants at the termination of civil relations of bail.

Keywords: obligation, means of guaranteing obligations, bail, contract of guarantee, termination of bail, grounds for termination of bail.